

Kongens Nytorv og Krindsen

Pladsens historie
fra Christian IVs tid og til i dag

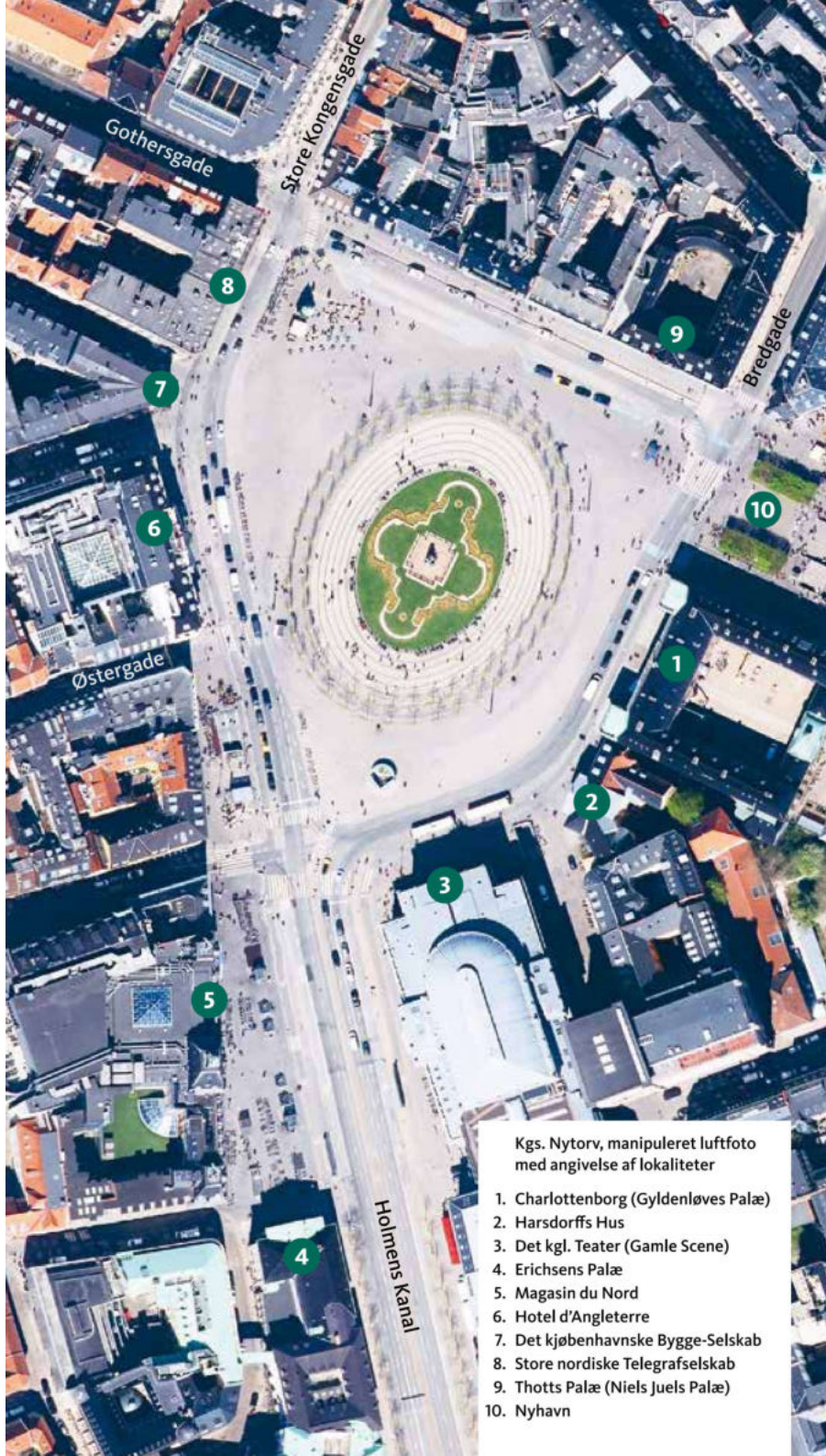
Indtil langt op i Christian IVs regeringsår udgjorde en voldlinie langs nuværende Gothersgade og videre ad Kongens Nytorvs vestlige afgrænsning ned mod Holmens Kirke datidens befæstede København imod øst. Byens Østerport lå således umiddelbart ud for afslutningen af Østergade, hvor der i øvrigt også befandt sig en bastion. Udenfor porten fortsatte en kørevej til stranden, som stadig aftegner sig i byplanen i form af den skævt beliggende Store Strandstræde. At området omkring porten skulle ende med at blive et torv, har sin baggrund i udvidelsen af Byen mod nord, Ny København, som blandt så meget andet skyldtes den byggeglade Christian IV. Forøgelsen har sin baggrund i mindst tre byggekomplekser, dels kongens opkøb af private haver nord for Gothersgade-linien, der allerede så tidligt som i tiden omkring 1609 dannede grundlag for opførelsen af det tidligste Rosenborg og udlægning af Kongens Have, dels anlæggelse af den såkaldte Sankt Annæ Skandse (forløber for det senere Kastel [Citadellet Frederikshavn]) og sluttelig byggeriet af de nye boder til Holmens faste stok (Nyboder). Af større militær betydning var det, at Christian IV, og siden hans søn, Frederik III, forstærkede byens forsvar ved at tilføje byen et voldanlæg, der beskyttende rakte fra det nuværende vejkræds Nørrevold/Gothersgade langs Øster Voldgade ud til Skt. Annæ Skandse, og dermed også militært kom til at inkludere Ny-København i fæstningen. I løbet af 1640'erne kom man så langt, at Østerport flyttedes til Rigersgades yderste ende udfor volden mellem Pücklers og Rosenkrantz's bastioner. Den gamle port udfor Østergade blev nedrevet i 1647, og voldgrav og vold blev fjernet og planeret. Om et egentligt torv var der endnu ikke tale. Folkeviddet kaldte pladsen for Hallandsåsen, da den lignede højderyggen mellem Halland og Skåne, altså viselig ikke nogen flatterende benævnelse.

CLAUS M. SMIDT · Kunsthistoriker, mag.art.

Kgs. Nytorv, manipuleret luftfoto med angivelse af lokaliteter

1. Charlottenborg (Gyldenløves Palæ)
2. Harsdorffs Hus
3. Det kgl. Teater (Gamle Scene)
4. Erichsens Palæ
5. Magasin du Nord
6. Hotel d'Angleterre
7. Det københavnske Bygge-Selskab
8. Store nordiske Telegrafskab
9. Thotts Palæ (Niels Juels Palæ)
10. Nyhavn

Kongens Nytorv, kobberstik 1718 efter tegning af Christoph Marselis

Kongetorvet på tegnebrættet

Først i tiden omkring enevældens indførelse i Danmark (1660) var man så langt i planlægningen, at det var klart, at torvet ville få et omrids, der svarer til det, vi kender i dag. 1663 fik den kgl. ingeniør Hendrik Ruse (siden adlet baron Rysensteen) ordre af Frederik III til yderligere at planere og brolægge torvet, men der skete kun det, at han lod opsætte en rødmalet vippegalge. Denne gjorde byens borgere opskræmt, indtil de erfarede, at den kun skulle anvendes til militærets misdædere. Galgen blev i øvrigt fjernet i 1668. I 1670 beordrede Christian V "Det nye Kongetorv" brolagt. Opgaven blev givet til Københavns kommandant, der var Frederik Ahlefeldt (en fætter til storkansleren af samme navn), men i praksis blev det vicekommandanten, generalløjtnant Niels Rosenkrantz, der stod for arbejdet. Han og hans hustru, Berthe Skeel beboede det hus, der lå på søndre hjørne af Østergade med facade imod torvet. Det ses endnu på prospektet fra 1746 af Kgs. Nytorv (Den Danske Vitruvius) til venstre for Det Gram'ske Palæ (senere Hotel d'Angleterre). De første år efter 1670 skete der ikke meget ved selve torvet. 1671-73 udgravedes dog Nyhavn, som fik stor betydning for området. Det første spadestik til kanalen blev taget 6. september 1671. Det følgende år påbegyndtes opførelsen af det militære kanonstøberi,

Kongens Nytorv 1746, efter Lauritz de Thurah: Den Danske Vitruvius I, tab.

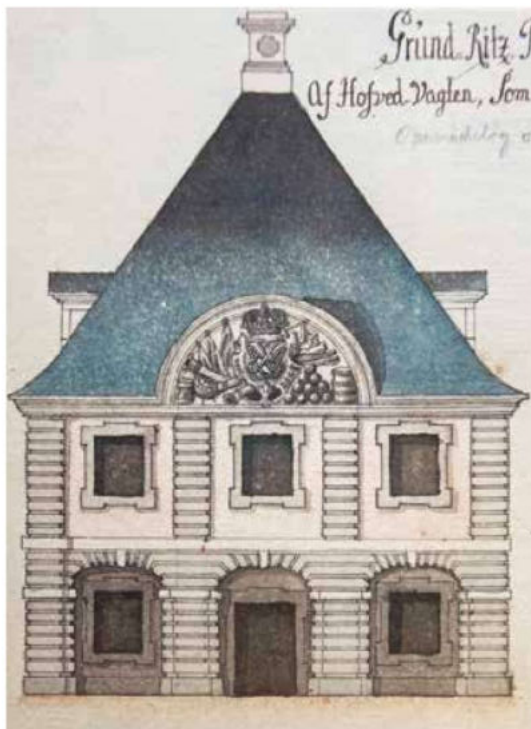
kaldet Gjethuset. Det kom til at ligge på den plads, der nu optages af Det kgl. Teaters gamle scene. Bag Gjethuset og helt ned til stranden lå flådens gamle område, Bremerholm (siden kaldet Gammelholm, da man under Christian V flyttede en del af flådens værft over på den anden side af havnen, nord for Christianshavn). Bremerholms historie gik tilbage til begyndelsen af 1500tallet under kong Hans, hvor en egentlig statslig orlogsflåde etableredes.

Af afgørende betydning for det kommende kongetorv var det, at kongen ved en forordning i 1672 fastsatte regler for byggeri sammesteds. Hensigten var "at forekomme den uordentlige Byggemaade udi de Bygninger paa Kongetorvet herefter vorde opsat... [og der forsattes] ... og at ingen maae paa bemeldte Torv noget Hus eller Bygning sætte, som ikke i det mindste findes af to Stokværk i Højden foruden Kælder og til Gaden en Brandmur opført, og at det derhos iagttages, at samme Huse saavidt muligt paa én Maner og efter én Bygningsmodel efter vores Stadsbymesters Anledning skulle bygges". Det blev normgivende, at Christian V allerede i 1668 overlod en byggegrund på torvets østside til sin halvbror, Ulrik Frederik Gyldenløve. 1672-77 opførte han sit palæ, det senere Charlottenborg, der med sin hollandske barokklassicisme satte en standard for byggeri på Kgs. Nytorv. 1683 tilføjedes den

raffinerede østfløj, der med sin portik¹ lagde op til den fornemme symmetriske barokhave, der lå bag palæet og ned til deromkring, hvor senere Den kgl. Mønt blev opført.

Militær alarmplads

Det er ofte blevet fremført, at meningen med Kgs. Nytorv var at udgøre en militær alarmplads. Det er især kunsthistorikeren Harald Langberg, der har peget på denne omstændighed. Ifølge tidens tanker om befæstede byer var det nødvendigt at have et centralt torv, hvor tropper nemt kunne samles, og at de nye lige gader, Gothersgade og Store Kongensgade, kunne bestryges af kanoner fra samme plads. Af den grund var der stedse en militær vagtbygning på torvet. Den tidligste har man været i tvivl om, hvor lå, men Bjørn Westerbeek Dahl har påvist, at den lå næsten midt på det senere torv, lidt nordøst for dér, hvor rytterstatuen siden kom til at stå, men dens præcise udseende er ukendt. Det er en kendsgerning, at der allerede i 1680 opførtes en

Hovedvagten på Kongens Nytorv, opført 1723-24 af E.D. Häusser, opmåling (Rigsarkivet)

Kongens Nytorv 1761, efter J.J. Bruun: Novus Atlas Daniæ no. 33

ny Corps de Garde mellem Ny Adelgade og Det Gramske Palæ, uden at man af den grund kender til dens form. Den var skabt af ingeniøren Gottfried Hoffmann. Den lå lige overfor Gyldenløves Palæ i symmetrilinje med hovedportalen på samme.

På hjørnet af Norgesgade (idag Bredgade) opførte helten fra slaget i Køge Bugt 1677, admiral Niels Juel sit palæ, der i lighed med Gyldenløves blev opført i hollandsk barokstil. Byggeriet fandt sted 1683-86. Palæet, som den franske stat købte i 1930 til brug som ambassade, kaldes siden 1700tallet for Thotts Palæ. Mellem Ny Adelgade og Østergade opførte storkansler Frederik Ahlefeldt sit Palæ, der siden blev til Grams Palæ og lå, hvor vore dages Hotel d'Angleterre befinder sig. På Magasins grund opførte admiral Christian Bjelke, også i 1680erne, sit palæ. På trods af at flere af rigets mægtigste mænd således lod opføre statelige palæer rundt omkring på torvet, kan det ikke skjules, at pladsdannelsen blev af noget umage form. I nord og øst var der nogenlunde styr på facadelinjerne, men langs den gamle by og i syd ned mod Holmens Kanal var torvet af en vis uegal form, som måtte støde an imod de nye franske barokidealer, der fordrede fuldstændig symmetri og regelret form. Netop på den baggrund blev opstillingen af en kgl. rytterstatue midt på torvet (just midt imellem vagtbygning og Gyldenløves Palæ) af afgørende betydning.

Heststatuen

Der er ingen tvivl om, at allerede Christian IV drømte om at se sig selv gengivet til hest i en rytterstatue. Indkaldelsen af billedhuggeren François Dieussart i 1643 til Danmark har sikkert haft det formål. Der blev dog aldrig bukser af det skind, men til gengæld kom kunstneren til at udføre to fremragende buster af Christian IV (Rosenborg) og Frederik III (over Sjællandsporten til Kastellet). Begge introducerede det romerske imperatorportræt i Norden. Dieussart havde en bror, der virkede i Sverige og her assisteredes af en stedsøn, den formentlig franskfødte Abraham-César Lamoureux. Han skulle blive den, der kom til at udføre den første klassiske rytterstatue i Norden. Lamoureux kom til København i 1681 og startede sit virke ved at skabe en springvandsgruppe til søen ved Frederiksborg Slot. Fra november 1685 var han i gang med forberedelserne til rytterstatuen. Der eksisterer et tidligt udkast til værket, om hvilket man ivrigt har diskuteret, hvorvidt det var kunstnerens eget forarbejde eller gjort af en anden. Hvorom alting er, er det givet et forstadium til det endelige værk på Kgs. Nytorv. I forhold til dette mangler det den figur, som Lamoureux lod anbringe under hesten. Ved soklens fod sidder endvidere fire slaver, hvis histo-

C.W. Eckersberg: Kongens Nytorv med Hovedvægten, akvarel 1807
(Statens Museum for Kunst)

C.A. Lorentzen: Københavns bombardement 5. september 1807, maleri 1808
(Københavns Museum)

riske baggrund går tilbage til renaissance (og bl.a. er anvendt af Michelangelo og siden af Annibale Carracci), men som aldrig blev udført i den form, som tegningen angiver. Hertil kommer, at kongen på tegningen er iklædt en rustning i modsætning til den udførte klassiske hærførerdragt. Det er sikkert med de to kunsthistorikere, Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsens udsagn rigtigt, at man under tilblivelsen har sadlet om og besluttet sig for at ændre den krigeriske udgave til et monument, der i højere grad pegede på monarken som "dydernes ypperste repræsentant og lasternes overmand". At det endte sådan kom nu peu à peu. Fra Lamoureux' hånd blev Christian V fremstillet som klassisk hærfører med romersk imperatorkarakter med løve- og laurbærprydet hjelm, feltherreskørt og klassiske sandaler. Dens naturlige forbillede var alle rytterstatuers "moder", Marcus Aurelius på Capitol i Rom. Ved sin side bar kongen sabel og i den udstrakte højre arm holdt han om en kommandostav. Under bugen på den travende hest anbragtes en person, der med sit ene løftede ben støttede statuen. Af den uvidende hob betragtedes personen som en svensker, hvorpå rytter og hest trampede med slet skjult hentyden til de netop afsluttede svenskekrige, der ved Roskilde-freden 1658 havde medført tabet af de østdanske landsdele. Forklaringen var imidlertid en ganske anden. Den beslutsomme rytter tramper ganske simpelt på Avind, symbolet

H.G.F. Holm: Kongens Nytorv, akvarel 1853 (Statens Museum for Kunst)

på misundelsen. Der lå således en ganske anderledes moralsk betragtning bag figuren. Avind-gengivelsen havde i tilgift en praktisk opgave, for den støttede hele statuen, der kun hvilede på hestens ret spinkle ben. Af sparehensyn var monumentet nemlig ikke som vanligt i tiden fremstillet i bronze, men i stedet gjort af bly. Ganske vist var helheden blevet forgyldt, men det kunne ikke skjule, at der var tale om en skrøbelig konstruktion, der da også ganske hurtigt viste sig at synke sammen. Statuen blev først færdiggjort efter A.-C. Lamoureux's død i 1692. Det formodes, at de fire dyder, som efter kunstnerens død kom til at remplacere de planlagte slaver ved soklens fod, blev udført af broderen, Claude Lamoureux. De forestiller Visdommen, symboliseret af gudinden Minerva, Styrken, ved Herkules, Heltetmodet ved Alexander den Store og Æren, ved Artemisia. Således en understregning af statuens etiske budskab. Opstillingen var, så vidt vides, fuldført omkring 1695.

Krindsen

Rytterstatuen blev omgivet af en central indhegning, der udgjordes af et jerngitter mellem stenborner². Men man gik videre i 1688 ved at anlægge den såkaldte Krinds (gammel-dansk udtryk, også kaldet en

rundkreds), der bestod af fire rækker træer, der dannede en dobbelt allé omkring et ovalt, grønt haveområde med fire parterrer, udsmykket med slyngede rækker af buksbom. Det menes, at det var bemeldte Gottfried Hoffmann, der før sin død i 1687 havde udtænkt denne fornemme opstramning af torvet. Man havde nogen tid i 1680erne forsøgt sig med forskellige forslag til en central markering af pladsen, der kunne aflede opmærksomheden på torvets umage form. Sådanne ses på en række byplantegninger fra tiden. En af dem, formentlig fra 1673, viser tillige Hoffmanns forslag til at forbinde den nyanlagte Nyhavn med Holmens Kanal ved en forbindelseskanal, der skulle ligge foran Gyldenløves Palæ. Planerne blev imidlertid ikke til noget. Med det fulde anlæg midt på Kgs. Nytorv havde hovedstaden for alvor fået sig en moderne Place Royale. Desværre kender man ikke til samtidige prospekter af det nye vidunder. Man må helt hen til begyndelsen af 1700tallet for at finde sådanne. Det tidligste er gengivelsen af Ulrik Christian Gyldenløves ligbegængelse i 1703, gengivet i stik 1707, og det nok så fine prospekt fra 1718, udført af arkitekten Christoph Marselis og stukket i kobber af Johan August Corvinus. Der er ingen tvivl om, at Kgs. Nytorv og Krindsen, især som den ses på Marselis' prospekt, stadig i det store og hele fremtrådte i den form, som 1680erne havde efterladt. Monogrammerne på de fire parterrer synes at indeholde initialerne C og CA. De refererede til Christian V og dronning Charlotte Amalie. De var endnu på plads i 1718. Nogle år tidligere, 1711, havde den senere overlandbygmester J.C. Krieger sørget for en delvis omlægning af Krindsen, der bl.a. omfattede udplantning i lystkvarterer³. Som bekendt residerede enkedronning Charlotte Amalie i det Gyldenløveske palæ siden 1700 og herefter kom palæet til at lyde sit endnu aktuelle navn, Charlottenborg.

Hovedvagten

I sønnen, Frederik IVs tid, tilkom en meget væsentlig bygning, idet arkitekten Elias David Häusser 1723-24 opførte en ny hovedvagt til afløsning af den fra 1680. Til den eksisterer der både tegning og talrige samtidige prospekter. Skønt ændret undervejs stod den op til 1874, hvor den ulykkeligvis blev nedrevet i forbindelse med den store sanering af området omkring den berygtede Peder Madsens Gang og anlæggelse af gaderne Ny Østergade og Hovedvagtsgade. Den var ikke mindst af stor værdi for pladsen, fordi den sammen med Charlottenborg og Krindsen var med til at betone en meget vigtig akse på

Kgs. Nytorv. Bygningen blev grundmuret, næsten kvadratisk i to etager med et meget højt pyramidelignende tag, hængt med blåglaserede tegl. Facaden imod torvet fik en rustik karakter med en bosseret underetage med arkader, der åbnede sig indtil en buegang. Førstesalen fik tilsvarende bosserede lisener og gesimsen kronedes af en segmentformet frontispice, prydet med en buste af Frederik IV, omgivet af "allehaande Krigs-Gevær" (= sejrvindingstegn eller krigstrofæer). Den skulpturelle udsmykning var udfærdiget af billedhuggeren Didrick Gercken. Foran huset opsattes et rødmalet hegn, bag hvilke der stod tre kanoner. Sidstnævnte forblev her alle årene og kaldtes i folkemunde Abraham, Isak og Jakob.

I 1740 var de fire rækker træer omkring hesten blevet så voldsomme, at man fjernede to af rækkerne. Det ses tydeligt på det prospekt, som Lauritz de Thurah publicerede i førstebindet af sin "Den Danske Vitruvius", der udkom 1746. Også den for længst afdøde enkedronnings monogrammer var forsvundet. I slutningen af 1740'erne fik torvet en ny attraktion. Efter den pietistiske Christian VI's død i 1746, sørgede hans mere sekulært anlagte søn, Frederik V, for at musik- og teaterlivet blev vakt til live. I 1748 lod han således hofbygmester Nicolai Eigtved opføre Komediehuset, der kom til at ligge vinkelret på Gjethuset med indgangsfacade ud imod torvet. Bygningen medvirkede til at skabe en mere regelret ende af Kgs. Nytorv, idet den sammen med det overfor liggende palæ, nu Holsteins Palæ (det gamle Bjelkes Palæ, som siden 1721 tilhørte storkansler, grev Ulrik Adolf Holstein) udgjorde en rektangulær form. Til gengæld kom det store 300års regeringsjubilæum for den Oldenborgske kongestamme 1749, der medførte anlæggelse af Frederiksstaden, til at betyde en kedelig ændring af Kgs. Nytorv. Nord for den have, der blev til Amalienborg slotsplads, lå der indtil byggeriet af Frederiksstaden en militær paradeplads. Den blev nu inddraget til anlæggelse af den nordre del af Amaliegade med opførelse af borgerhuse og Det kgl. Frederiks Hospital. Af denne grund blev Kgs. Nytorv omdannet til ny paradeplads, hvad der medførte, at Krindsen blev nedlagt. Træer og bede blev brutalt fjernet, så der kun var den indre, beskeden indhegning af rytterstatuen tilbage. De smukke lindetræer blev dog genbrugt, idet Frederik V skænkede dem til grev Otto Thott, der genplantede dem på sit gods Gavnø, hvor de endnu ses i parken sammesteds. Det kunne dog ikke skjules, at kongetorvet herefter så noget afpillet ud, til trods for at den officielle begrundelse for vandalismen var "at give fri Udsigt til det til Hest siddende Corpus".

Kongens Nytorv, set mod Hovedvagten, foto 1865 (tilhører forfatteren)

Nye aktører på torvet

Nu gik der ganske mange år, før Kgs. Nytorv som plads skiftede karakter. Til gengæld omfattede slutningen af 1700tallet adskillige markante ny- og ombygninger omkring pladsen. I 1760'erne ombyggede således Otto Thott det tidligere Juels Palæ med anvendelse af den franske arkitekt Nicolas-Henri Jardin, som egentlig var indkaldt for at bygge den nye Frederikskirke (Marmorkirken), men tillige var blevet professor på det nyoprettede Kunstakademi samt leder af rigets bygningsvæsen. Resultatet blev, at Thotts Palæ dermed kom til at fremtræde som et af de tidligste eksempler på den søgen tilbage mod den klassiske oldtid, som på denne tid var den hotteste mode i Europa. I tiden omkring 1770/71 stod en række unge danske arkitekter, malere og billedhuggere klar til at overtage kunstscenen i landet. Sagen var den, at det i 1754 oprettede Kunstakademi i første omgang næsten udelukkende fik udenlandske professorer, men allerede knap en snes år senere var de indfødte klar til at tage over. De udenlandske lærere

Kongens Nytorv med skinne til hestesporvogn, foto 1870 (Københavns Museum)

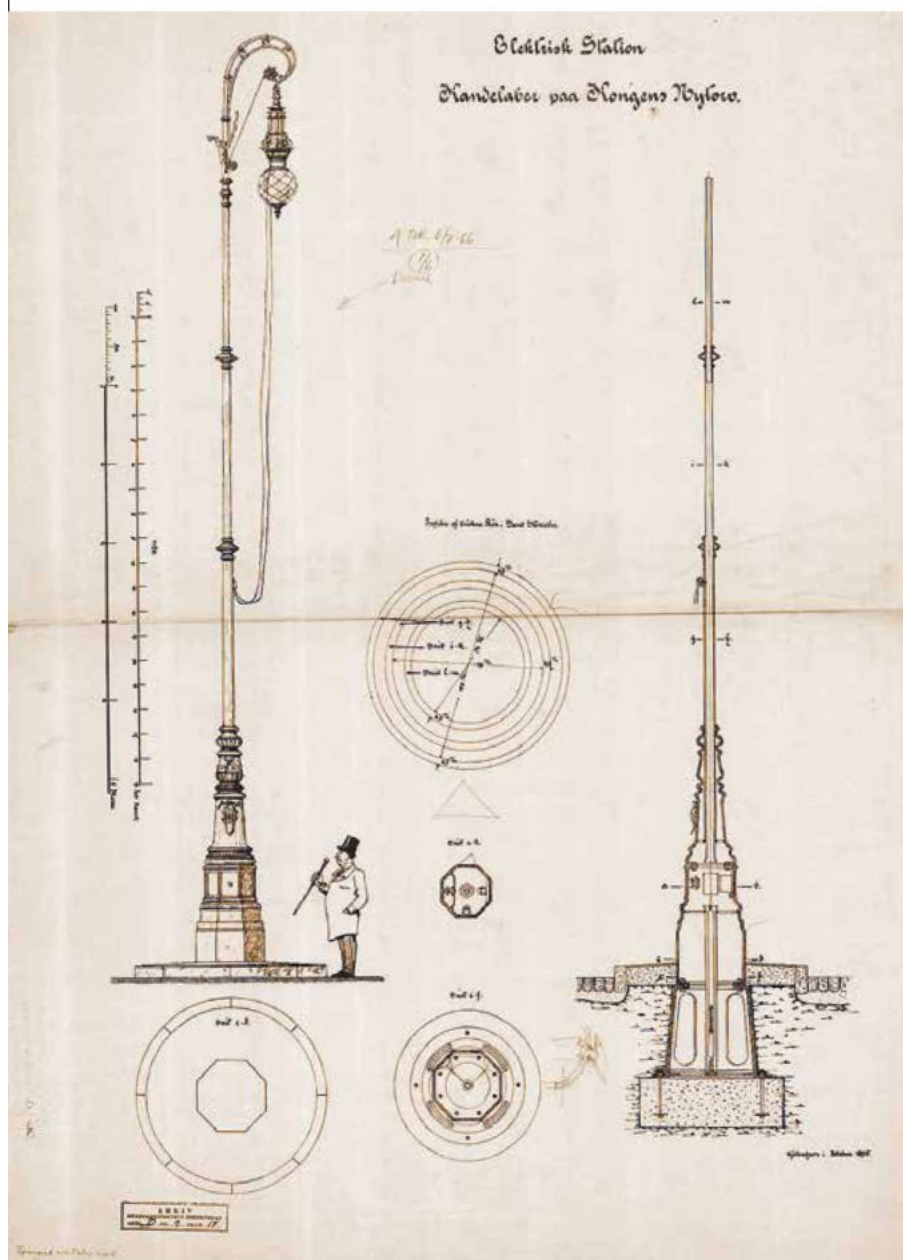
og rollemodeller blev bogstavelig talt smidt ud af landet, hvilket fandt sted i tiden omkring 1770/71. Det kulminerede med den såkaldte indfødsretslov af 19. januar 1776, der betingede, at man kun kunne opnå embede i landet, hvis man var dansk, norsk eller fra hertugdømmerne. I praksis betød det, at arkitekturen nu blev en ren dansk affære. Ved et lykkeligt tilfælde var Jardins elev, sønderjyden C.F. Harsdorff mere end klar til at tage over. Det kom Kgs. Nytorv til at profitere af. I 1774 føjede han således en ny facade til Komediehuset og forlængede selve teatret. Fem år senere nød han godt af kgl. gunst, idet han fik overladt et mindre hus syd for Charlottenborg, som han lod nedrive og erstatte af Harsdorffs Hus, som Kgs. Nytorv 3-5 siden er blevet kaldt. Tanken bag projektet var den, at Harsdorff bad om at få en mulighed for i praksis at demonstrere, hvad hans idéer om en fremtidig udbygning af hovedstaden burde sætte af krav til borgerhuse. Resultatet blev noget af det mest geniale, han skabte i sit liv, idet det næsten tredelte bygningsværk kom til at fremstå som et paradigme for nyt byggeri. Det begyndte med det lille femfagshus nærmest Charlottenborg, fortsatte med den del, der beherskes af trefags frontispicen, for at afsluttes af det lille firfagsafsnit (imod nutidens August Bournonvilles Passage), der har port i venstre fag. Frontispicen kom tillige til at korrespondere med Komediehusets af Harsdorff nyligt udbyggede facade. Partiet af torvet gjordes på sin vis færdig, da Harsdorff i 1792 tilføjede

to afstigningspavilloner til teatret. Det gamle Gjethus føjede sig lydefrit ind i ensemblet, idet det forbandt Harsdorffs hus og Komediehuset. Sluttelig kom Harsdorff til at føje et meget væsentlig træk til torvet, idet han langs Holmens Kanal og i bunden af pladsen, der kantedes af Komediehus og Holsteins Palæ, opførte Erichsens Palæ for storkøbmanden Erich Erichsen. Det skete i 1799, samme år hvor arkitekten døde. Skønt det var en uskrevet lov, at privathuse ikke prangede med egentlige søjler, blev palæet alligevel udstyret med en imponerende tempelfront i første sals højde med seks joniske søjler. Herover kronedes facaden af en fronton med Minerva og Merkur, der rækker hinanden hånden over et alter, udført af billedhuggeren G.D. Gianelli. I vore dage kværner den stærkt trafikerede Holmens Kanal lige forbi, så man knapt fatter, at palæet, da Komediehuset dannede østside i den aflange plads, dannede en effektiv afslutning på samme.

Op igennem 1800tallet skete der talrige forandringer med de mange bygninger, der omgav Kgs. Nytorv, men selve pladsen og dens midte mærkede ikke meget hertil. I løbet af 1830'erne omlagde man torvets brolægning. I 1841 anlagdes en beskeden oval have omkring rytterstatuen, og den blev kantet med stenborner, forbundet af et jernrækværk med tredelt støbejernsrækværk mellem bornerne; arkitekten G.F. Hetsch var ansvarlig herfor. På hver femte borne var en støbejernsstander til en tranlampe. Fra 1855 lagde man en ekstra oval have uden om den inderste indhegning og foretog en træplantning indenfor denne. I sydvest skete der i 1864 en afgørende forbedring, idet kommunen besluttede at tilkaste Holmens Kanal, der efterhånden var blevet en ildelugtende cul de sac.

Lys på torvet

En ikke uvæsentlig detalje ved både torv og hovedstad i almindelighed var byens belysning. Allerede så tidligt som 1680 opsattes de første tranlygter rundt omkring i byen. I 1688 var der i alt 523 af slagsen. Det kan dog ikke skjules, at de gav meget mangelfuld oplysning, og man talte derfor ofte om, at borgerne måtte klare sig med "magistratsmåneskinn". Ikke desto mindre prøvede man så sent som i 1847 at opsætte nye og kraftigere tranlygter, hvad der også denne gang kom torvet til gode. De holdt dog ikke længe, da der i 1857 blev opsat gaslygter på pladsen. Et afgørende fremskridt skete i tiden omkring begyndelsen af 1890'erne, hvor kommunen begyndte at opføre elektricitetsværker. I forhold til Kgs. Nytorv var det af betydning, at man 5. marts 1892

J.V. Dahlerup: Elektrisk lampe på Kongens Nytorv, tegning 1892 (Efter Byens Nips)

satte den første elektriske station i Gothersgade i drift. Det betød, at ingeniørerne 26. maj samme år kunne tænde de første kulbuelamper på torvet i anledning af kongeparret, Christian IX og dronning Louises guldbryllop. De meget høje standere var tegnet af arkitekten Jens Vilhelm Dahlerup – og fire af dem står der faktisk endnu og vidner om en tid, hvor man pyntede selv noget så elementært som lysmaster. Symmetrisk opstillede længere ude i ovalen står der fire nye master til ophæng af bæretråde til gadebelysningen over kørebanerne. Disse meget runde master i meget neutral farve er forgyldt på de øverste halvanden meter. Det siges, at overfladen er af en sådan karakter, at man hverken kan skrive med speedmarker eller male på den.

By og torv bliver mondant

I løbet af de sidste årtier i 1800tallet tilkom der en række bygninger, der kom til at præge Kgs. Nytorv afgørende. Den første – og måske vigtigste – var Det kgl. Teater. Siden 1748 havde Komediehuset været det statslige skuespil, ballet og operas scene, men den føltes ganske utilstrækkeligt, da man kom frem til tiden omkring 1870. De europæiske hovedstæder prangede efterhånden med anderledes store og prægtige teatre, og disse inspirerede til at gøre ligeså i København. I 1867 nedsattes en komité, der skulle arbejde for en løsning. Det medførte, at der 1871 blev afholdt en konkurrence om et nyt teater, som havde en række af tidens førende arkitekter som bidragydere. Vindere blev arkitekterne Jens Vilhelm Dahlerup og Ove Petersen. 2. præmien gik til Ludvig Fenger og Hans J. Holm. Man sagde om makkerparret Dahlerup og Petersen, at den første stod for dekoration, den anden for konstruktion, hvilket næppe var helt forkert. Teatret byggedes i årene 1872-74. Efter indvielsen i oktober 1874 påbegyndte man nedrivningen af Komediehuset, som lå midt i gaden, der fik navn efter den tilkastede Holmens Kanal. At Dahlerup kunne mere end at dekorere illustreres af, at han tillige nybyggede Hotel d'Angleterre 1873-75, denne gang i kompagniskab med Georg E.W. Møller. I forbindelse med saneringen bag hotellet opførte Det københavnske Byggeselskab 1872-76 den store ejendom, der stadig med en smal gavl mod Kgs. Nytorv har langsider i både Hovedvagtsgade og Ny Adelgade. Selskabets arkitekt var Københavns senere stadsarkitekt Ludvig Fenger. Senere hen i århundredet tilkom et par andre store bygningsværker på Torvet, således Magasin du Nord's stormagasin ved arkitekterne Albert Jensen og Henri Glæsel 1893 og Store nordiske Telegrafskab og Privatbankens

fælles bygning af Emil Blichfeldt i karréen mellem Gothersgade og Ny Kongensgade, der opførtes 1890-94.

Foran Magasin's bygning opstilledes i 1896 en af hovedstadens første telefonkiosker, tegnet af arkitekt Fritz Koch i nationalromantisk stil. Det var Københavns Telefon Aktieselskab, der var bygherre. Siden, i 1913, kom der endnu en kiosk til på Kgs. Nytorv. Den var tegnet af Martin Nielsen i nybarok stil og står der endnu i pladsens nordvesthjørne, hvor Gothersgade og St. Kongensgade udmunder i torvet. Den har lidt samme skæbne som alle byens øvrige, endnu bevarede kiosker, idet den er overgået til at være udskækningssted, men de fleste er revet ned.

Efterhånden som trafikken omkring 1900-tallets begyndelse tog til, overvejede magistraten at separere kørende og gående trafik. I 1914 opstillede man derfor et træærkværk, der friholdt størstedelen af torvet for kørende trafik. Der blev kun kørevej langs bygningerne, det meste af torvet var forbeholdt fodgængere. Løsningen varede ikke længe. Til gengæld genplantede man 1914-15 Krindsen, denne gang med elmetræer. Året efter rørte man atter ved anlægget omkring hesten. Landskabsarkitekten Erik Erstad-Jørgensen skabte således et nyt blomsterparterre rundt om den inderste indramning. Den fik ikke noget langt liv, men måtte under besættelsen vige for anlæggelse af tilflugtsrum midt på torvet.

Samtidig med fornyelsen midt på Torvet var Hotel d'Angleterre ude for en alvorlig brand i det tidlige forår 1915. Det førte en større genopførelse med sig, som lagde en ekstra etage til fløjen imod torvet. Arkitekter var denne gang Nicolai Hansen og Philip Smidth. Det er denne form, hotellet stadig har.

Hesten fornys

Det er allerede nævnt, at man hurtigt efter opstillingen af Lamoureux' rytterstatue konstaterede, at den bogstavelig talt sank sammen. Bly er ikke så bestandig som bronze. Af samme grund blev den generelle holdning til monumentet med årene mere og mere nedladende. Undervejs havde den været forgyldt, oliemalet og stået i ubehandlet bly, og den måtte ustandselig repareres. Ikke mindst på baggrund af Saly's pragtfulde og berømmede rytterstatue af Frederik V på Amalienborg Slotsplads blev hesten på Kgs. Nytorv på det nærmeste lagt for had eller i bedste fald gjort til grin. Blyet havde med tiden sat sig sådan, at hestens bryst lignede maven på en tyk ældre herre.

Kongens Nytorv med Det Kongelige Teater og Magasin du Nord

Så tidligt som 1901 foreslog Københavns stadsarkitekt, Ludvig Fenger, at man som sidste udvej skulle overveje at genskabe hesten i bronze. Det førte til, at det i slutningen af 1930'erne alvorligt overvejedes at forny skulpturen. Billedhuggeren Einar Utzon-Frank, der var professor på Kunstakademiet – og således daglig fra Charlottenborg havde udsigt til monumentet – gjorde på denne tid studier efter figuren med henblik på en rekonstruktion. Besættelsesårene satte dog en foreløbig stopper for projektet, men i 1946 gennemførte han arbejdet. Omstøbningen i bronze blev heldigt udført, skønt det ikke kan skjules, at statuen herefter kun er en kopi af det ægte kunstværk. Originalen opbevares i museet Kongernes Lapidarium i Christian IV's Bryghus ved Frederiksholms Kanal.

Der faldt nu mere ro omkring Kgs. Nytorv og Krindsen, skønt det må indrømmes, at trafikken rundt om pladsen altid har været et problem for oplevelse af den. Igennem 1900-tallets seneste årtier skete der en afgørende forbedring, idet man efterhånden helt fik afskaffet bilparkering på torvet. I slutningen af 1990'erne ramtes landet af en generel elmesyge, der angreb alle træer af denne art. Det medførte, at kommunen i 1998 lod samtlige træer i Krindsen fælde. Efter at man havde sundet sig lidt, besluttedes det i 1999 at nyplante 80 lindetræer, så Krindsen kunne genetableres. 19. oktober 2002 åbnedes den første Metro-linje, hvis station placeredes foran Magasin.

Store forandringer i det 21. århundrede

8. juni 2004 fejrede Oticon Fonden (i dag William Demant Fonden) sit 100 års jubilæum, og bestyrelsen besluttede i den anledning at skænke 50 mio. kr. til forskønnelse af Kgs. Nytorv. I taknemmelighed herover lagde Københavns Borgerrepræsentation andre 50 mio. kr. oveni, så der derefter var 100 mio. kr. til at gøre noget ved brolægning på torvet og opstramme helheden. Tanken var bl.a. at man i 2005 – i 200-året for H.C. Andersens fødsel – igen kunne glæde sig over en smuk plads midt i hovedstaden. Arbejdet gennemførtes og stod færdig til fejringen af eventyrdigteren. Men ak, den glæde varede kun kort. Fra januar 2012 opgravedes torvet atter; denne gang fordi Metroens nye City-linje skulle gennemføres, og koncernen i sin visdom glemte at sørge for, at man kunne forbinde den nye linje med den forrige fra 2002. Der skulle således graves op for anden gang indenfor et årti. De 100 mio. kr. var spildt, den meget møje for at gøre pladsen smuk havde været helt omsonst. Denne gang skete der vistnok det, at de 80 lindetræer blev solgt til en privatperson, men det rakte ikke langt i forhold til de mange millioner, der var gået op i røg.

Når det er bemærket, må man lade Metroselskabet, at det herefter har søgt atter engang at genskabe plads og Krinds. 2018-19 tog man fat med COWI som landskabsarkitekt og firmaet Barslund som entreprenør. De nyplantede træer blev lindeklonen kejserlind, *Tilia x europaea* 'Pallida', den samme sort som blev anvendt i 1999. Man formoder også, at kejserlind var det oprindelige valg, da den første Krinds blev plantet i 1688. Træerne blev i april 2014 udvalgt i en planteskole i Hamborg, hvor de oprindeligt var podet på grundstammer i 2003. Bag udvælgelsen stod Metroselskabet som bygherre. Det skete i samarbejde med Københavns Kommune og Birkholm Planteskole, der herefter fik træerne i pleje. Plejen har bl.a. omfattet beskæring og gødskning, men inden for de fem år var det ikke nødvendigt med rodbeskæring. Kun meget tynde rødder var vokset ud af klumpen. I modsætning til i 1999 blev træerne denne gang formet så de efter udplantning hurtigere når sammen og danner en ønsket stammehæk. Lindenes hovedgrene blev bundet op til et espalier og tvunget til siderne så kronen dannede en flad, nærmest todimensionel, struktur i 60-80 cm dybde. Da træerne blev plantet, kunne nogle af grenene allerede næsten nå hinanden. Sidegrenene blev samtidig stammet op til de 3 meter, som de skal ende med at have i den fuldt tilvoksede stammehæk. Kronerne blev formet, så hovedgrenene sidder i krans

med cirka 60 cm mellemrum opefter og således sidder i samme højde hele vejen op ad stammen.

Metroens City-linje blev indviet 29. september 2019. Et par år senere er sporene efter byggepladsen væk, og Kgs. Nytorv fremstår nu atter med sin hest, krinds og brolægning og med årene vil de smukke lindetræer danne en fuldendt krans om monumentet for Christian V.

Noter

1. Sådan har man altid kaldt østfløjens tre midterste fag. Egentlig er der tale om porticus, latin for søjlegang, der på fransk hedder portique.
2. En borne er en pæl i sten.
3. Blomsterparti i en lysthave.

Litteratur

- En egentlig monografi om Kgs. Nytorv eksisterer ikke, men der er gennem årene skrevet meget om pladsen. Alle-rede Oluf Nielsen: *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse* 1-6, 1877-92 og Carl Bruun: *Kjøbenhavn. En illustreret Skildring af dens Historie, Mindesmærker og Institutioner* 1-3, 1887-91 har indgående behandlet torvet. De store "før og nu" publikationer har flittigt været konsul-teret, se F. Zachariae: *Før og Nu 2den Aargang*, 1916; Svend Aakjær, Mogens Lebech & Otto Norn: *København Før og Nu II*, 1949 og Bo Bramsen (red.), Sys & Godfred Hartmann: *København før og nu – og aldrig* 5, 1988. Hertil kommer en række udvalgte bøger og artikler, som mere eller mindre har været til nytte for denne gennemgang: Vilh. Lorenzen: *Københavnske Palæer* 1-2, 1922-25; Carl C. Christensen: *Fra Voldenes København. Kongens Nytorv Kvarteret*, 1924; K. Thorsen: *København's ældste Østerport*, i *Historiske Meddelelser om København*, 2.Rk. 2, 1925-26; Vilh. Lorenzen: *Haandtegnede Kort over København 1660-1757*, 1942; Harald Langberg: *Fra Torv til Torv. Strejftog i det gamle København*, 1943; August Nørgaard: *Kongens Nytorv. Christian den femtes Rytterstatue* og dens omgivelser gennem tiderne, i *Havekunst*, 1944; Kai Flor: *Hesten paa Kongens Nytorv*, 1946; Carl C. Christensen: *Fra Vingaarden til Øster-torv. En Bydels Historie*, 1950; Axel Kjerulf: *Omkring Nyhavn og Kongens Nytorv*, 1962; Knud Voss: *Bygnings-administrationen i Danmark under Enevælden*, 1966; Harald Langberg: *Meningen med Kongens Nytorv*, i Axel Thygesen (red.): *Tilegnet Mogens Koch*, 1968; Søren Palsbo & Nils Kr. Zeeberg: *Byens nips – om brandhaner, lygtepæle og andet godt*, 1974; Jan Møller: *Kongens nye Torv*, 1988. Mere specifikt om arkitektur og byplan kan der f.eks. henvises til Fr. Weilbach: *Charlottenborg*, 1933; Fr. Weilbach: *Architekten C.F. Harsdorff*, 1928; Knud Millech & Kay Fisker: *Danske arkitekturstrømninger 1850-1950*, 1951; Hanne Raabyemagle & Claus M. Smidt (red.): *Klassicisme i København*, 1996; Ulla Kjær: *Nicolas-Henri Jardin – en ideologisk nyklassicist*, 2010; Bjørn Westerbeek Dahl: *Til Rigets forsvar og Byens gavn. Københavns byplanlægning 1600-1728* 1-3, 2017.
- Sluttelig takker jeg Bjørn Westerbeek Dahl og Nils Kr. Zeeberg for gode råd og hjælp.